

Forfatter: Henrik Schovsbo

Titel: Jakob Knudsen

Anvendt udgave: Jakob Knudsen

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Jakob Knudsen

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Efterliv](#)
- [Modtagelse](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Henrik Schovsbo](#)

Indledning

Da Jakob Knudsen døde som 59-årig i 1917, havde han flere gange været nævnt som en seriøs kandidat til Nobels litteraturpris, som jo netop - til manges forundring - dét år blev tildelt danskerne Henrik Pontoppidan og Karl Gjellerup. Hvad der vakte undren i dét valg, var ikke så meget Gjellerups navn, men Pontoppidans, for hans forfatterskab var jo efter almindelig mening ikke "av idealisk retning", som kravet lød. Men det var Jakob Knudsens, følte man, så helt ind i døden fulgte denne modstilling af de to store digtere, den naturalistiske mester og den religiøse hjemstavnsforfatter, som flere gange i litteraturkritikken er blevet konfronteret, og hvis livssyn, som det kommer til udtryk især i deres store dannelsesromaner, er blevet sammenlignet og karakteriseret op mod hinanden, fx af Richard Andersen: Jakob Knudsen, s. 206 f.

Jakob Knudsens litterære eftermæle har været udsat for store konjunktursvingninger. Udsprunget som han er af den grundtvigske højskole- og præstekultur, har han haft en folkelig gennemslagskraft, der er blevet udbygget sammen med den indflydelse, landbobevægelserne og de liberale venstrepartier - og senere den teologiske bevægelse Tidehverv - har haft på politik og navnlig kulturpolitik. Han har været læst i den højere skole som få andre nyere digtere - Den gamle Præst (1899) har været en af Daneklærerforeningens steady-sellers, til ballonen revnede i 1961 for kulturradikalismens nålestik (Villy Sørensen: "Det forgudede traume" i: Hverken - eller). Det sidste offentlige sted, den grundtvigske indflydelse (Jakob Knudsen var i mange pædagogiske kredse en ikon for denne bevægelse) stod stærkt, var i læreruddannelsesloven fra 1954. Denne prægedes af det forskellige syn på undervisningen i fag, der stillede eksakte krav (og derfor fordrede eksamen og karakter), og i fortælle- eller åndsfag, der derimod stillede krav om livsinteresseret medleven i fortælling og samtale, hvis resultat ikke skulle gøres til genstand for prøve, hvorfor disse fag var uden karakter. Den unges udbytte af timerne karakteriseredes alene gennem lærerens udtalelse. Denne lov blev erstattet af eksamensmaskinen, læreruddannelsesloven af 1966, formet af en ny tids (socialdemokratiske) idealer om muligheden af en mere præcis måling (med decimaler) af den studerendes tilegnelse af stoffet og evner som formidler.

Den kulturkrise, som er et vilkår for nutidens mennesker, tog sin begyndelse med det moderne gennembrud i 1870'erne, der spejlede de grundlæggende ændringer i samfundslivet. Alle seriøse ånder blev præget af disse brydninger. Den gamle kristelig-idealistiske kultur, der efter sin egen opfattelse prægede samfundet som en helhed, brast, og de grundlæggende spørgsmål blev stillet forfra - samtidig med en lang række nye. Omkring århundredskiftet havde hver student sin egen livsanskuelse forskellig fra alle andres. I tidens debatter om

samfundets indretning samlede socialismen og georgeismen mange idealistiske tilhængere - også i religiøst vakte kredse og omkring højskolerne, hvor man jo især havde drøftelse af de store livsspørgsmål frem for udvikling af faglig kompetence på programmet. Georgismen er opkaldt efter den am. samfundsøkonom og utopist Henry George (1839-97), og hans tilhængere fandt sammen i drømmen om samfundseje af jorden og grundskyld som eneste statsindtægt i partiet Retsforbundet. Se diskussionen herom flere steder i Jakob Knudsens forfatterskab, fx i romanen Fremskridt (1907). Den ideelle socialisme drøftede man især med udgangspunkt i værker af den rus. forfatter Lev Tolstoj (1828-1910), hvis tanker om et nyt samfund bygget på gensidig kærlighed og økonomisk fællesskab tager udgangspunkt bl.a. i Jesu Bjergprædiken (Matt. kap. 5), se herom i romanen Den gamle Præst (1899). Flere forfattere, bl.a. den indflydelsesrige filosof Harald Høffding (1843-1931) drøftede muligheden af en almenmenneskelig, utilitaristisk (lykke)moral uden religiøst fundament - og mange forvirrede sjæle kæmpede for klarhed og trøst i tidens kaos bag vognbørge af dansende borde, som Georg Brandes skal have udtrykt det.

I denne brydningsperiode gav Jakob Knudsen i sine foredrag og romaner en række svar af religiøs, moralsk og politisk karakter, der viste hans anfægtelse, men også hans åndelige sammenhængskraft, eller rodfæstethed, som han yndede at sige. Han var 40 år, da økonomisk nød tvang ham ind på forfatterbanen. Han var som sagt 59, da han døde. I den tid ændrede han næppe synspunkter, men orkestrerede sine holdninger forskelligt. Dem havde han vundet og udviklet gennem mange års højskoleundervisning og foredragsvirksomhed. Han var vant til at formulere sig skarpt og ejendommeligt - det blev han berømt for, og han levede af den berømmelse. Nogle vil endda mene, at han led af det, Steffensen i Tom Kristensens Hærværk (1930) kalder "meningitis". I hvert fald er mange af hans romaner rene opvisninger af hårdt optrukne meninger, for ikke at sige fordomme, og megen Knudsen-kritik er gået med at tjekke synspunkterne i de skønlitterære værker med hans meningsbårne (også ofte originale) essays. Dog har i en række tilfælde værkernes egen indre kraft sejret over meningsmageriet, og det er blevet til en række fremragende bøger, der er perler i vor litteratur, og nok til at sikre ham den store plads blandt vore romanforfattere, som mange i efterfølgelse af professor Aage Henriksens essay fra 1965 "Komplekset Jakob Knudsen" i Den intellektuelle har søgt at give ham efter Villy Sørensens angreb, der i sin længere virkning kom til at danne udgangspunkt for en ny, frugtbar drøftelse af forfatterskabet. Det drejer sig efter min mening om den lille roman eller store novelle Et Gjensyn, (1898), om Gjæring - Afklaring (1902), Sind (1903) og endelig det store romanværk om Luther, (1912-14), hvis første bind, Angst, turde være hans hovedværk og et af vor litteraturs betydeligste værker i det 20. århundrede.

Biografi

Takke ham, som gav mig, naar Sol staar op,
Selv at føle Morgen i Sjæl og Krop,
At al Mørkhed svinder og Sjælevé,
Naar jeg trygt vil sige: Din Vilje ské!
"Morgensang", 1891, strofe 3 (Digte 51)

Det kan være en bekvem løsning at hævde, at en forfatters liv mere eller mindre spejles i hans digtning - for så at gå på jagt efter overensstemmelser - et træk eller en erindring her og der, eventuelt en mening fra faderen, et nus fra moderen - eller hvis man går ud i de videre slægtsforudsætninger en næse fra en onkel og en vilter hårlok fra en fætter til at fuldkommengøre tegningen. Dette har man i rigt mål forsøgt i Jakob Knudsens tilfælde, men det er dog ikke det eneste spor i forskningen, der er fulgt. I 1918, året efter hans død, kom således to meget forskellige bøger om ham, vennen Holger Begtrup's Jakob Knudsen. En

Levnedstegning, der stadig er grundlæggende for det biografiske studium, og Carl Roos' Jakob Knudsen. En Studie over hans Aandspersonlighed, der koncentrerer sig om de gennemgående synspunkter i forfatterskabet, og som har ført en række forskellige studier over hans meninger med sig.

Jakob Knudsens liv og baggrund var ejendommelige, og skildringerne af disse forhold synes nødvendige for at forstå hans særlige stilling i dansk åndsliv, udsprunget fra et område af samfundet, der må forekomme moderne læsere fjernt og eksotisk: den landlige præste- og højskoleverden i tiårene omkring forrige århundredskifte. Vi er ikke i litteratursociologisk forstand primære læsere til værkerne, så lidt hjælp i form af en indledning bliver nødvendig for at komme tættere på deres særlige verden og tematik, så man kan blive i stand til at vinde det almene af det specielle. For kravet til god digtning må være, at bøgerne ud over at kaste lys over forfatterens eksistens også kan gennemlyse læserens, som den moderne hermeneutiske filosofi kræver det. Hermeneutik er læren om fortolkning, og kravet er rejst af den tyske filosof Hans-Georg Gadamer i hans hovedværk *Wahrheit und Methode* (1960, "Sandhed og metode", ikke i helhed på dansk).

Det kan måske undre en moderne læser, at Jakob Knudsen, som er en af de personer i Danmark i det 20. århundrede, der har påvirket den pædagogiske debat mest, aldrig har gået i skole. Det var for 150 år siden ikke sjældent, at præste- eller storbondehjem på landet, alene eller få familier i fællesskab, havde ansat en privatlærer, ligesom mange frøkener og studenter eller teologiske kandidater (man skulle være 25 år for at få præstekald, og studietiderne var gennemgående korte) fandt beskæftigelse en tid som huslærere. Jakob Knudsens far, Jens Lassen Knudsen (1819-86), var søn af velhavende handels- og krofolk i Ribe af bondeæt. Deres børn gik det godt, og Jens' storebroder, Knud Knudsen, købte herregården Trøjborg i Nordvest-Slesvig. Til ham blev broderen sendt for at lære landbrug, idet han efter skolegang og konfirmation havde forsøgt sig med ringe held i faderens fodspor med studehandel. Mens Jens opholdt sig her, blev der ansat en ny huslærer på Trøjborg, som han kom til at dele kammer med. Det var den unge idealistiske og kantede, nødtørftigt uddannede Kristen Kold (1816-70), der brændte for den religiøse og nationale vækkelse. Senere var han som praktisk skolemand med til på afgørende måde at forme den danske fri- og højskoleverden, med udgangspunkt dels i Grundtvigs tanker, dels i sin egen, meget lidt boglige fortællepædagogik. Kold fik under deres natlige samtaler sat fyr og flamme i den unge utilpassede Jens, der besluttede at læse teologi og gå ind i højskolen. Efter familiemæssige problemer, forældrene sympatiserede ikke med hans planer om at bryde ud af sit miljø, kom han dog til København på studenterkursus og universitet. Han blev kandidat 1852 efter en efter tidens forhold lang studietid, der havde ført ham ind i centrale kredse af den klassiske grundtvigianisme, bl.a. til bekendtskab med N.F.S. Grundtvig selv.

32 år gammel og nygift begyndte Jens Lassen Knudsen som lærer på Rødding Højskole, stiftet så tidligt som 1844. Efter en årrække her - Jakob blev født 1858 - fulgte han en opfordring til at blive lærer på den højskole nær Odense, som hans gamle kontubernal, Kristen Kold, stiftede i 1862. Men gemytterne stemte ikke overens, så allerede 2 år senere søgte han præstekald i Aggersborg i Hanherred. Det var ikke uden betænkeligheder, for embedet var i Folkekirken (i højskole- og frimenighedskredse konsekvent kaldt ved sit gamle navn fra enevælden: statskirken), og Jens Knudsen var påvirket af Søren Kierkegaards opgør med kirken som offentlig institution i flyveskriftet *Øieblikket* (1855). Fra 1864 til 1872, fra Jakob var 6 til 14 år, hans egentlige drengeår, var præstegården her hans hjem. Egnen var kirkefremmed, og livet som præstefamilie var isoleret. Forældrene underviste selv deres børn, og de skulle opdrages helt efter faderens synspunkter. Det vil sige, at der inden for fag som regning, læsning og skrivning såvel som i det daglige praktiske livs pligter herskede krav om ubetinget lydighed, mens der var frihed i dannelsesfagene, danmarks- og bibelhistorie og digtning, der ikke var

lektiebelagt, men hvor stoffet blev formidlet gennem fortælling og samtale. Kombinationen af tryghed inden for faste grænser og frihed i fantasi og leg i opdragelsen førte for Jakob Knudsens vedkommende lige over i hans eget pædagogiske program. Det skulle angiveligt, både som faderen praktiserede det, og som Jakob Knudsen senere fremstillede det, modvirke rodløshed og angst i tilværelsen samt styrke viljen og livsmødet, hvad det vist ikke gjorde. Projektet virkede bedst inden for en overskuelig verden. Her tilbød højskoleideologien forestillingen om en modsætning på alle samfundets og åndslivets trin mellem aserne og jætterne, guderne og dæmonerne fra den nordiske mytologi opfattet som sindbilleder på tilværelsens positive og negative kræfter. Det var en model, der gjorde verden begribelig, idet den klart identificerede livet som en slagmark, hvor hver især skulle bekæmpe fjenderne med sine våben og efter sin evne. Jakob Knudsens romaner er fyldt med skildringer af opdragelsesproblemer, mest outreret og berygtet i romanen Lærer Urup (1909), lykkeligst og mest bevidst om det problematiske i forehavendet i Gjæring (1902).

1872 kom Jens Knudsen som sognepræst til Lejrskov-Jordrup, mellem Kolding og det Askov, hvor hans ven Ludvig Schrøder drev den udvidede højskole, flagskibet i bevægelsen, efter at Rødding gik tabt for Danmark efter krigen i 1864, hvor Slesvig-Holsten blev preussisk. I et par år var Jakob Knudsen hjemme i præstegården, men deltog også i noget af undervisningen på Askov, indtil han 1875 blev sendt til København på studenterkursus og en hurtig teologisk embedseksamen. De grundtvigske unge vakte, der brændte efter at tjene bevægelsen i højskole og kirke, var ikke meget for det akademiske liv og den højere teologi. Således læste Jakob Knudsen hurtigt frem til eksamen, meget bevidst om pensum og overspringelser i stoffet. Hans drøm var egentlig at blive filosof. Han ville være doktor, men for at kunne skrive disputats krævedes 1. karakter til embedseksamen, så hans elendige 2. karakter forhindrede ham i det. Derfor måtte han efter reglerne gå vejen om ad en magisterkonferens i filosofi. Men han opgav efter kort tid studiet, som han kørte fast i, bl.a. på grund af stridigheder i universitetsmiljøet mellem den gammeldags teologisk prægede filosofi (Rasmus Nielsen, 1809-84) og den moderne tænkning, der via filosofen Hans Brøchner (1820-75) blev introduceret af Georg Brandes og videreført af de nye, positivistiske og gudløse lærere. Ingen af de to retninger gav megen føde til en ung, søgende student fra højskolebevægelsen, der efter sigende faldt i søvn, når han havde læst tre sider i en filosofisk bog, for han ville tænke sig til filosof, ikke læse.

Da Jakob Knudsen var gået ned som filosofistuderende, kom han i krise hjem til familien i Jylland - og blev af faderen straks sendt til Askov Højskole, hvor han 1881 fik en stilling som hjælpelærer. Senere avancerede han, og han kunne gifte sig herskabeligt ind i en folkeligt vakt københavnsk overklassefamilie. Frem til 1890 var Jakob Knudsen i Askov, og her udviklede han sig til en habil foredragsholder og en efter sigende aldeles fremragende oplæser af især ældre litteratur, navnlig hans enmandsopførelser af Holbergkomedier blev berømt.

I Askov begyndte Jakob Knudsen så småt sin skribentvirksomhed. Først med lejlighedsdigte og anmeldelser og artikler i højskoleverdenens tidsskrifter, bl.a. en række essays, hvor han behandlede den samtidige naturalistiske litteratur. Han var velorienteret i stoffet ud over det almindelige i miljøet, der som figuren Onkel Jørgen i Gjæring uden tøven afviser hele Brandes' forfatterskab, ikke fordi han har læst i det, for han véd jo i forvejen, hvad det rummer!

Her i Askov skriver Jakob Knudsen også den tekst, som han senere betragtede som sin litterære debut: versfortællingen "Bent Kongebroder" (1884), optaget i Digte 1938. Emnet er en samtale mellem kong Knud den Hellige og hans broder Bent i Albani kirke i Odense kort før de oprørske bønders drab på kongen. Livslysten og umiddelbarheden, kampgejsten har forladt kongen, der er vejet for oprørshæren, hvad krigerbroder Bent bebrejder ham. Knud indrømmer, at han er i krise, hans letsind er borte, og i stedet er han blevet fyldt med sjæleufred og refleksion; han længes mod en anden verden og magter ikke at drage i felten som

tidligere. Han er gået under i eftertanke, eller selvspejling, som Jakob Knudsen senere kalder fænomenet, han formår ikke længere i troen på Gud at vinde livet her i denne verden. Kongen falder for en forræders sværd, mens broder Bent, efter en kort lammelse efter samtalen med den opgivende konge, falder i drabelig kamp som en helt. Det er et tankedigt i romantisk, historisk ikklædning og viser i sin skildring af den hamletske tvivl og refleksion langt frem i forfatterskabet. Dét er digtets værdi.

Mens Jakob Knudsen var i Askov udgav han desuden en litterær spøg, en oversættelse til hanherredsmål af en retstale af Cicero (rom. forfatter, 104-43 f.Kr.), 'Den først' af de catalinarisk Taaler af Marcus Tullius Cicero øwersaat epaa Jysk af Jakob (1887). Så fik han luft efter sliddet med denne plagsomme klassiker fra studenterkursets latinpensum, og han gik samtidig ind i traditionen fra bl.a. St. St. Blicher (1782-1848) som digter i jysk mundart. Jakob Knudsen gengiver i mange af sine senere romaner personernes mere eller mindre dialektprægede sprog som led i karakteristikken af dem. Er personen lys og letbevægelig af sind, taler han selvfølgelig fynsk, sådan som greven i Den gamle Præst.

Jakob Knudsen trivedes ikke i Askov, og han slog straks til, da hans ven Jens Bek, forstander for højskolen i Mellerup ved Randers Fjord, 1890 opfordrede ham til at blive præst for stedets nye grundtvigske valgmenighed og samtidig få timer på højskolen. 6 år var han præst i Mellerup, de mest turbulente i hans liv. I 1893 blev ægteparret Knudsen skilt, og det var på den tid en skandale, som han nogenlunde stod igennem med embedet intakt. Men da han i 1896 efter separationsperioden giftede sig med forstanderens purunge datter, var målet fuldt. Ikke blot var det svært at finde en præst, der ville vie dem, men han var som gengift og dermed åbenlys horkarl umulig som vejleder for unge på skolen og for menigheden i kirken, så han og hans barnebrud flyttede til trange kår, først til Randers, senere til Sjælland, hvor de i de senere år boede i Birkerød i en statelig villa, der blev bygget for de efterhånden gode midler, hans virksomhed som foredragsholder og forfatter indbragte ham.

Da Jakob Knudsen i 1896 skulle til at leve af fri virksomhed - han havde jo nu to familier at forsørge - havde han ikke meget andet at byde på end foredrag og oplæsning i fjerne forsamlingshuse, for de større steder med de gode honorarer var lukket for det sorte får. Desuden ville han stable et skønlitterært forfatterskab på benene, som imidlertid først begyndte at tage form to år senere med fortællingen Et Gjensyn.

I Mellerup skrev Jakob Knudsen sine to populæreste tekster, der er blevet stående uanfægtet trods al kritik, aftensangen "Tunge, mørke Natteskyer" (1890) og morgensangen "Sé, nu stiger Solen af Havets Skjød" (1891), der begge blev optaget i den nye salmebog fra 1892, hvor de har stået siden, den sidste almindeligt anset for at være den hyppigst sungne salme i den danske folkekirke, i vore dage ikke mindst som begravelsessalme. Begge tekster er optaget i Digte.

Endvidere udgav Jakob Knudsen et versdrama, Cromwell's Datter (1891), hvor han skildrer den engelske diktator Oliver C.s (1599-1658) indre kampe for at realisere sine religiøse og politiske idealer. Stoffet havde optaget Jakob Knudsen en årrække efter en rejse til England. Stykket blev ikke opført og var heller ingen succes som læsedrama, og det er med god grund ikke blevet genoptrykt. Dets tematik er optaget og gennemspillet i større format i Luther-romanen.

Jakob Knudsen døde natten mellem 20. og 21.1.1917, en flittig og omstridt personlighed, slidt op og skrevet ud.

Forfatterskabet

- [Essayistik](#)
- [Romaner](#)
- - [Et Gjensyn, 1898](#)
 - [Den gamle Præst, 1899](#)
 - [Gjæring - Afklaring, 1902](#)
 - [Sind, 1903](#)
 - [Fremskridt, 1907](#)
 - [Lærer Urup, 1909](#)
 - [To Slægter, 1910](#)
 - [Rødfæstet, 1911](#)
 - [En Ungdom, 1913](#)
 - [Martin Luther, I Angst, 1912, II Mod, 1914](#)
- [Fortællinger](#)
- - [Jyder. Sytten Fortællinger, 1915](#)
 - [Jyder. Elleve Fortællinger. Ny Samling, 1917](#)
- [Øvrige tekster](#)

Det er en Længsel i vort Indre efter at blive befriet ved Hengivelse. Ikke en Hengivelse i Medlidenhed eller Beundring eller Forelskelse eller Samstemning, eller hvad alt det hedder, som vore Øjne kan ødelægge, nej, men til noget hos en anden Person, der længes efter Befrielse ved - den samme Art af Hengivelse. - Dette, der saaledes længes, og hvis Klage vi fornemmer i vort eget Indre, det føles af os som vort Selv, fordi det stiller sig i Modsætning til alt, hvad vi kan se, alt, hvad vi kan ødelægge med vore Øjne, alt, hvad vi kan stille os udenfor og betragte.

fra "At være sig selv" (Livsfilosofi 133)

Essayistik

Jakob Knudsen udgav to samlinger af essays, foredrag og prædikener, Christelige Foredrag (1893) og Livsfilosofi (1908) - begge i flere, forøgede udgaver. Heri er samlet en række tekster om emner, der for en dels vedkommende er tematiseret i det fiktive forfatterskab, hvorfor de ikke skal analyseres nærmere her. Dog vil jeg efter en kort redegørelse for Jakob Knudsens overraskende kærlighedsmoral søge at skildre et samlende synspunkt for hans virksomhed som digter og psykolog gennem omtale af tre centrale essays.

Blandt de sociale betragtninger i Livsfilosofi er overvejelser over sammenhængen mellem samfundets moral og pengene, fx i ægteskabslovgivningen, der viser hans tankers forankring i respekten for solide økonomiske kendsgerninger. Kærligheden burde være fri, og da man får børn af den, skal staten ideelt set forsørge mødre og børn. Men indtil det bliver muligt, må det nuværende ægteskab bestå som social sikring af kvinden. Denne forbindelse af stærke, ideale synspunkter og besindelsen på konkrete løsninger, der tager hensyn til vor faktiske situation, er typisk for Jakob Knudsens praktisk-moralske tænke måde. Det er for ham af afgørende betydning, at vi forstår at skelne mellem den ideale moral om alt eller intet, den, der gælder i himlen, og den jordiske levelære, der lærer skønsomhed i valget mellem mere eller mindre.

Interessant i forbindelse med Jakob Knudsens fiktive forfatterskab er hans essay "Noget om at digte" (1904), der bygger på hans egen kunstneriske praksis. Fantasiens verden er parallel til den virkelige, og som i den faktiske verden er der forskel på leg og alvor. Kunsten er udtryk for fantasiens alvor, og den er langt fra tilfældig i sit udtryk, for som Jakob Knudsen skriver med en formulering, der er blevet berømt, "Kunst er Lovbundethed i Fantasien" ("Noget om at digte",

Tilskueren 1904, s. 509, optrykt i Livsfilosofi). Litteraturen skabes af den hårdtarbejdende forfatter, der ikke må gøre sig for åbenlyst gældende i værket. Hans formvilje, som skaber den struktur og sammenhæng, der er i fortællingen, men ikke i virkelighedens verden, den skal helst ikke mærkes af læseren. Denne virkning kan opnås ved en række teknikker, som Jakob Knudsen har taget op flere steder fra og udviklet videre.

Fx skal fortællingen for at overbevise illudere. Her regner han med to former for illusion: den "reale" og den "verbale". Den reale opnås gennem det præcise udtryk; en aftenhimmel kan fx være "sherrygylden", som J.P. Jacobsen har skrevet (Samlede Værker II 171). Ingen læser er i tvivl om himlens udseende, men Jakob Knudsen finder udtrykket afskyeligt, for det røber den selvsmagende kunstner med hans spirituosa og - som Jakob Knudsen føjer til - evige, ufolkelige appelsiner. Selv vælger Knudsen den såkaldt "verbale" illusion, der består i at lade begivenhederne spejle sig i almindelige personers sind, som beretter dem i deres daglige, ukunstlede sprog. Det er det fænomen, der kaldes spejling, og det er kendt fra bl.a. romantikkens historiske romaner, hvor fx den ellers (næsten) ukendte Carl af Riise i B.S. Ingemanns (1789-1862) roman Valdemar Seier (1826) i lange perioder spejler de høje personer og deres handlinger. Senere er teknikken jo taget op mange steder. Disse romantekniske overvejelser viser, at Jakob Knudsen trods sin tilsyneladende hverdagsagtige fortællemåde er en højt bevidst sprogkunstner.

Det er vigtigt, at illusionen får et ordentlig tag i læseren, for digtningen skal hos Jakob Knudsen være mere end tidsfordriv. I "Om Idealitet" (1905) skildrer han menneskets uendelighedslængsel. Sjælen higer mod det fuldkomne, det evige - den er fyldt med det, den græske oldtidsfilosof Platon (428-348 f.Kr.) i dialogen Symposium (flere gange på dansk) kalder Eros, eller med Jakob Knudsens udtryk Idealitet. Denne trang kan søge sit mål mange steder. Hvis uendelighedslængslen slår sig på økonomien, kan alle penge i hele verden ikke stille den idealistiske gniens angst for at ende på ladegården. Elskeren, der vil have absolut sikkerhed i sin kærlighed, bliver uendelig jaloux osv. Den ramte finder først hvile i denne verden, når han finder en genstand for sit begær, der selv er uendelig eller absolut - og det er kun Gud uden for verden, i transcendenten. Alene han kan give tryghedsnarkomanen ægte fred.

Ifølge Jakob Knudsen handler alle fortællinger om idealitet, der er faret vild, og som i bedste fald kan retledes, så personen kommer hjem til Gud. Vor historie er vor vildfarelses historie, og når vi kommer ud af den, er den private fortælling ikke længere - så begynder den personlige, for at tale med Villy Sørensen. At retlede den vildfarne idealitet hos læseren er en opgave, den opbyggelige skribent deler med sjælesørgeren, præsten, så således forlænger Jakob Knudsens forfatterskab den præstegerning, der blev afbrudt så brat i 1896.

Den evige higen er for Jakob Knudsen som sagt af erotisk karakter, ligesom det sammenhængende spørgsmål om identiteten - hvem er jeg (selv)? - er det. Det behandles i "At være sig selv" (1907). Vi befries, når vi i kærligheden mødes hjerte til hjerte med et andet menneske, der stiller samme spørgsmål, og som finder sit svar i den fælles hengivelse. Jeg bliver mig selv, når min elskede ligeledes bliver sig selv i vor fælles åbenhed - i den befriende umiddelbarhed, hvor refleksionen, synet af mig selv, forsvinder. Dette er i sublim forstand erotik, og den blodrige Jakob Knudsen lader sig som filosof, psykolog, digter og ægtemand lede af kærlighedens store higen, som er det forenende punkt i hele hans virke. Han er - i den forstand - en af vor litteraturs største og mest konsekvente erotikere, et tungsindigt sidestykke til den lyse digter og elsker Jens August Schade (1903-78).

Romaner

Et Gjensyn, 1898

Det var den mest pragtfulde, farveglødende Septembormorgen udenfor. Der var vel et Kvarterstid til Solopgang, men alting lyste allerede rødt, blodrødt, syntes jeg; det var som hele den østlige Himmelvæg var dragen med blodrøde, skinnende Tapeter. Jeg følte mig saa forunderlig gjennembævet af Morgen og af Død paa samme Tid; det var, som Morgenrøden strømmede med Blodet gennem mine Aarer, og jeg følte Døden saavel i mit Blod som i Skyernes Brand.

Et Gjensyn (RF I 63)

Jakob Knudsens prosaiske debut er fortællingen Et Gjensyn. Der er noget blichersk over arrangementet i denne historie, der egentlig er en (romantisk) novelle, dvs. en (ret) kort tekst, hvis pointe afslører et grundvilkår i tilværelsen, således som Søren Baggesen i sin grundlæggende bog: Den blicherske novelle, fra 1965 kræver det i definitionen af genren. Fortælleren er en yngre jurist, der kommer til en nørrejysk herredsfogedgård som fuldmægtig. Han kender stedet fra sin barndom, og det har siden stået for ham som paradys på jord. Han har glædet sig til at vende tilbage til stedet, ikke mindst til den pragtfulde have med dens store træer. Tilsyneladende er alt som før, men hurtigt bliver han indviet i en historie, der har udspillet sig siden sidst, og som har vist grumme sider af livet.

En af byens sagførere beretter om kontorist Christian Hammers liv og død, og Hammer har videre betroet sagføreren et brev om kernen i sin ulykke - forholdet til faderen.

Inderst i dette kinesiske æskesystem fortælles om Christian Hammers barndom og ungdom. Han stammer fra en stor gård, og hans far var en myndig mand, der krævede lydighed og ordentlighed af sine børn. Han var som Gud Fader selv for dem, eller rettere: vejen til denne gik gennem ham. Hver morgen gik faderen tur i den store haves nøddegang, og hvis et af børnene havde en sag, der nagede, gjorde det godt at opsøge ham her og få talt ud og få bragt rede på vanskelighederne - som at komme i Paradis.

Christian kommer tidligt hjemmefra og får en urolig ungdom, hvor han kommer væk fra faderens værdier. Efterhånden føler han sig ulykkelig. Han vil gerne tro på Gud, føle nåden som i barndommen, så han vender fra verdens vilde veje tilbage til barndomshjemmet for at få fred med sig selv og Gud ved at få talt ud med sin far. En vintermorgen har Christian besluttet, at han vil opsøge sin far i haven. Han ser ham også derude; han vandrer frem og tilbage, indtil han sætter sig på en bænk. Christian går hen til ham for at betro sig, men da han kommer helt frem til faderen, ser han, at han er død.

Således afskåret fra freden bliver Hammer kontorist hos herredsfogeden, og her viser hans ulykke sig i, at han er sygeligt usikker og nærtagende. Han kan ikke lukke en konvolut med en sags akter, før han må åbne den igen, for han er ikke helt sikker på, at alt er rigtigt - for det kan dreje sig om liv og død for adressaterne, synes han, ligesom han heller ikke vil aflægge ed som vidne i retten - et ellers almindeligt hverv i hans stilling. Han lider alle uendelighedssygens kvaler, han forholder sig til mulighederne i stedet for til realiteterne. Men så bliver han forelsket i en koket ung dame, en slægtning af herredsfogedens, der er i sommerbesøg. Hun har sit sjov af at lege med mændene, men da det går op for Hammer, efter at han er blomstret op, at han ikke kan være sikker på hendes følelser, skyder han sig med sit jagtgevær, netop under det bøgetræ, som den fortællende fuldmægtig holdt så meget af at hvile under den gang for 16 år siden. Men uskyldens sted er blevet sorgens. Ak, hvor forandret!

Et Gjensyn er en stramt komponeret og velfortalt novelle, en mesterlig debut.

I Berlingske Tidende Aften (20.4.1898) hæfter F.K. sig ved fortælleforholdene, som han finder indviklede og kejtede. Men han slutter med den bemærkning, at "Kejtetheden synes at være villet fra Forfatterens Side" - så Jakob Knudsens spejlingsteknik har altså virket på den stort set positive anmelder.

Den gamle Præst, 1899

Jeg ønsker ikke andre og ikke bedre Reformers, men jeg ønsker slet ingen Reformers (...)
Pastor Castbjerg i Den gamle Præst (RF I 37)

Denne roman er Jakob Knudsens mest kendte. Den er udgivet i mange oplag, også i skoleudgaver, den er dramatiseret (sammen med kritikeren Sven Lange, premiere på Det Kgl. Teater 9.10.1904, opført 80 gange frem til midten af århundredet) og blev senere en filmsucces (1939) med Poul Reumert som greven. Desuden er Den gamle Præst oversat til flere sprog (tysk 1910, svensk 1915). Den blev forfatterens gennembrud, noget af en skandalesucces, og indtægterne fra bogsælget og opførelserne på Det Kgl. Teater betød, at Jakob Knudsen fik lagt bund under sin økonomi.

Kernen i Den gamle Præst er en aktuel debat. Ud over at Jakob Knudsen giver sit besyv med om gengifte og kirkens holdning til almindelig moral, vil han tage et opgør med Lev Tolstojs tanker om det ideale samfund. Her skal gode og fromme mennesker leve i fællesskab i et anarkistisk kærlighedens rige. Bogens handling og lange ræsonnementer er tilrettelagt til at demonstrere, at denne lære er i modsætning til den menneskelige natur, der er helt anderledes kradsbørstig, end der er drømt om i denne bevægelse, der som nævnt i indledningen havde en del vind i sejlene i samtiden.

Den iltre, men ædle grev Trolle hævner et seksuelt overgreb på sin datter ved at slå misdæderen ihjel, for derefter med sognepræstens, den gamle pastor Castbjergs, velsignelse at begå selvmord for at sone sin skyld og spare familien for vanære.

Denne historie foregår i et jysk landsogn, hvor gammelt og nyt brydes. Et åndeligt røre er sat i gang af en vis pastor Jensen, en falleret skolelærer og frikirkeprædikant. Han vil ændre egnen i tolstojsk retning med centrum i en højskole, som skal rejses med ham selv som forstander. Greven er i begyndelsen fyr og flamme for det nye, og Jensen og hans kreds håber på, at de kan fremme deres planer for hans penge. Efter drabet på voldtægtsmanden øjner Jensen succes for sine planer, for den dræbte er hans søn, og han vil bruge dennes død til afpresning over for greven.

Sognet, hvor handlingen udspiller sig, er delt i to: den gamle by med de oprindelige bondedyder, og den nye by, hvor demokratiet med dets andelsbevægelse, sparekasse og sogneråd er slået igennem og har fordærvet befolkningen. De forskellige grader af personlig autenticitet hos de enkelte skikkelser skildrer Jakob Knudsen helt ud i det sproglige. Fx taler lederne af det nye et sandt kaudervælsk af bondemål og misforstået ping- og pampersprog, mens de gammeldags og skikkelige bønder taler et ordentligt jysk. Den iltre greve taler fynsk, og den gamle præst klassisk myndighedsdansk. Det er (næsten) for meget!

Jakob Knudsen gør sig debatten for nem, idet han fremstiller sine modstandere og bogens andre skurke i et forvrænget lys. De er skildret som parodier, og de er så utiltalende, at sejren over dem bliver alt for nem. For nok har den gamle præst provokerende meninger og støtter kontroversielle handlinger, men han fremtræder med stor vægt, cementeret af autoriteten fra herregård og præstebolig. Fx fremstilles den unge landvæsenselev og voldsmand som et liderligt og udueligt drog, der kun kan karakteriseres som "en Neger", mens der hvælver sig høj

og tragisk luft over Jakob Knudsens gamle præst, almindeligvis opfattet som hans talerør.

Derfor er Den gamle Præst en dårlig roman, men man forstår godt dens succes i skolestuen og på teatret: Her er stærke meninger, gode at diskutere og skrive stil om, ligesom der er grinagtige optrin og fæle skurke.

Sven Lange skrev i Politiken en meget lang og anerkendende anmeldelse, hvor han især heftede sig ved bogens synspunkter, men han havde også sans for de kunstneriske værdier, og i denne sammenhæng sammenlignes romanen med værker af Henrik Pontoppidan og Gustav Wied. Han slutter: "Den gamle Præst fortjener saa stor Opmærksomhed, fordi her - endelig! - er en Bog, der bæres af en Mand" (22.10.1899).

Gjæring - Afklaring, 1902

Fortryllende Drøm

Om Evigheds-Perlen i Tidernes Strøm!

Du gjækker de arme, der søge omsonst,

Hvad Hjertet begjerer, i Billede og Kunst,

Saa varigst de kalde, hvad sikkert forgaar

Som Timer og Aar.

O, Kjærligheds Aand!

Lad barnlig mig kysse Din straalende Haand,

Som rækker fra Himlen til Jorderigs Muld

Og rører vort Øje med Fingre som Guld:

Saa blaalig sig hæver bag buldrende Strand

Det dejlige Land!

N.F.S. Grundtvig: "De levendes Land" (trykt 1883), strofe 6-7, her citeret efter Gjæring - Afklaring 364)

Gjæring og Afklaring udgør tilsammen én dannelsesroman, der skildrer storbondesønnen Karl Wintrups udvikling fra 14-årig dreng til moden mand. Samtidig er værket en idéroman, der stiller to livssyn op over for hinanden, illustreret med Karls dilemma i valget mellem to kvinder. Det er barnekæresten Henriette fra den gammelgrundtvigske præstegård og over for hende verdensdamen Rebekka fra den frigjorte og verdslige københavnske kulturradikalisme. Karl vakler længe mellem de to og det, de hver for sig står for. Men naturligvis: Som genren kræver, vender han tilbage fra verden uden for til sit barndomsmiljø, kommer hjem godt rustet og kritisk, men positiv over for den verden, han går ind til, den grundtvigske højskole, gift med den rigtige pige, der har ventet så længe.

Under en gudstjeneste hen mod slutningen af Afklaring i højskolens kirke synger menigheden Grundtvigs ovenfor citerede salme, og herunder falder tingene på plads for Karl: Der sættes ord på de to verdener, der har kæmpet om ham og i ham. Rebekka og hendes frie natursyn og kærlighedsforgudelse bliver for Karl en "Fortryllende Drøm", mens Henriette inkarnerer den "Kjærligheds Aand", som han vender sig til i sit praktiske liv som forstander og ægtemand - og troende kristen.

I dette værk, særligt i Gjæring, ses en kompositions måde, der fuldkommengøres i Angst (1912). På symbolistisk måde projiceres Karls indre liv og dets konflikter ud på landskabet og miljøerne. Hans far, proprietær Wintrup, er enkemand, og han lader sine to børn, Karl og hans søster, opdrage sammen med præstens børn. De to gårde ligger som naboer, med en buskads imellem. Præsten, onkel Jørgen, er gift med Wintrups søster, og de har en redefuld søn, samt en slægtning, Henriette, i pleje. I præstegården og haven regerer aserne. Her opdrages og

undervises børnene efter de grundtvig-koldske principper. De døde fag læser de med en frøken, og ånds-fagene meddeles i præstens fortælling, som børnene gentager i deres lege. Uden for haven, i naturen og i samfundet, er jætterne, mørkets kræfter. Men Karl strejfer også rundt i engene og kærene ned mod fjorden. Da han kommer i puberteten, oplever han ved synet af tjenestefolkenes ganten i høstakkene noget ukendt og urent vælde op i sig, og han løber ind i sit livs første store krise (der kommer mange siden), som faderen dog bringer ham over. Senere en vinteraften kører fasteren og en kusine med kane i en våge i isen og omkommer. Er det nu sket, fordi der var tåge og der var strøm under isen, eller var det et tegn fra Gud til præsten?

Da Karl skal begynde at læse til student, bliver han undervist af en ateistisk, tidligere præst, der er en velorienteret talsmand for den moderne naturvidenskab (darwinismen). Han har et par billeder på sin væg af den schweiziske senromantiske maler A. Böcklin (1827-1901), bl.a. af en gammel fløjtespillende Pan og to halvt påklædte dryader, der lytter (Gjæring - Afklaring 427). Dette bliver et billede på den frie, naturlige tilværelse uden syndebyrde, og Karl skotter hen til det med hede øren. En ung pige, Rebekka Woltersien, der kommer i huset, ligner på forunderlig måde dryaden - og Karl bliver optaget af hende.

Således er Karls verden delt: onkel Jørgen med kristendom, højskole og Henriette - samt naturskræk på den ene side; pastor Grabow og modernitet, ateistisk radikalisme og Rebekka - samt naturlig frihed på den anden.

Kampen i Karl er ikke blot om meninger. Idéerne er dybt præget i eksistensen, derfor er romanen så god. Gjæring slutter med, at Karl forfærdet siger nej til Rebecca, da hun en nat vil hengive sig til ham i kærlighed. "Det er jo Synd!", siger den rystede og rystende yngling, og Rebecca flygter beskæmme (Gjæring - Afklaring 179).

Karl kommer til København for at læse. Dette skildres i næste bind, Afklaring. Han træffer igen Rebekka, der ikke vil opgive at eje Karl i ren hengivelse uden at skulle dele ham med Gud. De bliver gift, rejser sammen, men situationen gentager sig: Karl er dybest i sit væsen knyttet til sin barndoms kristendom. Efter skilsmisse og en række vanskeligheder vender han hjem og tager på sig at bringe den stedlige højskole på føde med sin fars penge, og med Henriette ved sin side - mens han drømmer om Rebekka. Dette sidste har romanens bedste kritiker, Povl Schmidt i Drømmens dør, 1984, bebrejdet Knudsen: Karl kommer for let hjem, der hekses med slutningen. Det er i hvert fald sandt, at Afklaring er den svageste del. Jakob Knudsen er bedre til at skildre og analysere en eksistentiel problemstilling på en overskuelig og overbevisende måde end til at løse knuden - der er måske ingen løsning på problemet om religion og natur i Jakob Knudsens verden?

Den samtidige kritik var enig om, at Gjæring var det mest vellykkede af de to bind, Afklaring mere usikker i miljøtegningen. Det var uden forskel, om man som Sven Lange (Politiken, marts 1902) er optaget af Karls psykologi, eller som Thomas Bredsdorff (Højskolebladet, 1902) finder, at værket er en kritisk, men loyal skildring af højskolemiljøet. Harald C. Nielsen (Tilskueren, 1902, s. 1004-1010) anlægger i sin samleartikel en anerkendende æstetisk synsvinkel: Her er tale om en stor roman i traditionen fra M.A. Goldschmidts Hjemløs (1853-57), og han foretager den første modstillende sammenligning med Henrik Pontoppidans endnu ikke helt færdige Lykke Per (1898-1904).

Sind, 1903

Men det kan godt være, te hvis I ikke havde lært Anders at kjende - og alt dét var ikke skeet, - saa var I alligevel aldrig kommen ind saalen til det Dybeste hos jer selv, det Evige, - saalen ind til

Jakob Knudsen,

at mødes med Gud.

Pastor Steffensen (Sind 197)

Sind regnes af mange - selv hans hårde kritikere, Villy Sørensen - for en helstøbt roman. Dens hovedperson er den unge bonde Anders Hjarmsted, der fra sin far har arvet et stridt sind - de er begge behersket af en stærk passion for retfærdighed, forlænget helt ud i selvtægten.

Som barn oplever Anders, der er meget strengt opdraget, at faderen pryglar en nabo næsten til døde, fordi hans køer har græsset i Hjarmsteds kløver. Efter indre stridigheder frigør Anders sig fra sin far, da han indser, at faderen også kan være uretfærdig. Men selv om denne mister sin stilling som Gudfader selv for drengen, bevarer Anders dog sin uendelige retfærdighedslidenskab og den opfattelse, at alle myndighedspersoner er nogle kjæltringer - hvad handlingen bekræfter ham i.

Som voksen køber Anders en gård, og han kommer til en begyndelse godt ud af det med naboerne, bl.a. storbonden Faurholdt og hans familie. Især dennes datter Gjartrid og Anders har et godt øje til hinanden, og da Anders' søster meget praktisk fører hus for sin bror, falder hun og Gjartrids bror for hinanden. Den gamle Faurholdt er en sognekonge, der er vant til at få det med naboer og myndigheder, som han vil. Da Anders opdager, at han opdyrker et stykke eng, der egentlig ejes i fællesskab af bønderne, og således krænker også Anders' ret, opstår en strid, der trin for trin eskalerer til det yderste: Anders dræber herredsfuldmægtigen, der har skamredet juraen for at forholde Anders hans ret, og arrestforvareren, der har plaget Anders' gamle far, da han en overgang sad fængslet anklaget for en brandstiftelse, som Faurholdt havde iværksat.

Men de unge holder sammen trods alt. Aftenen før drabene fejrer Anders og Gjartrid bryllup i stilhed, og næste morgen går Anders lykkelig i døden, skudt af politiet. Hans retfærdighedssans har triumferet, og han var parat til at tage sin borgerlige straf. Også hans kærlighed er fuldkommengjort. I slutableauet sidder de tre overlevende unge sammen med sognets sagtmødige præst. Gjartrid bærer sit og Anders' kærlighedspant under sit hjerte. De taler om begivenhederne, og hvad de har betydet for deres liv, jf. det indledende citat ovenfor.

Sind er rensat for idédebat: Alt vises i handling som i en klassisk western - og den deler med idealisten Anders denne genres moral. Retfærdigheden er begge steder den højeste lidenskab, og en ærefuld mand kæmper for den, selv mod myndighederne om nødvendigt, men så tager han også den straf, som samfundet har sat, for ellers gik folk jo og slog hinanden ihjel uden videre, og det går ikke - der skal jo være lov og ret i landet! Sind rummer dog også i skildringen af den resignerede pastor Steffensen en anden livsværdi, den resignation i verdslige forhold, der bunder i en rodfæstethed i gudsforholdet.

Esther Kielberg har i efterskriften til sin udgave af Sind, der er brugt her som tekstgrundlag, gjort grundigt rede for modtagelsen af romanen. Alle anmelderne er enige om en lang række kvaliteter ved bogen, måske er den lidt kluntet fortalt og har en sensationspræget slutning - men de københavnske kritikere er enige: Hvor er den dog jysk i karakter og sprog!

Sind blev hurtigt oversat til nederlandsk (1906) og tysk (1907, 1908).

Fremskridt, 1907

Men naar først Æresfællesskabet er brudt, da bliver der Plads for de store, ellers utrolige, Samfundsløgne; da tages der intet Hensyn mere, heller ikke til den Balance, min Søn før

snakkede om. - Folk, der fra oven bryder det aandelige Fællesskab, Æresfællesskabet, - de fortjener, at deres Ejendomme brændes af over Hovederne paa dem, at de gjøres til Trælle af dem, med hvem de brød Fællesskabet. Til dem er intet for ondt! fra dem er det, den sociale Forargelse kommer!

Møller Borrevad i Fremskridt (RF III 169 f.)

Fremskridt er en af Jakob Knudsens svagere romaner, præget af social debat, centreret omkring en gammeldags bonde og møller, der holder gammel skik i hævd i sin patriarkalske livsform. Familie og tyende lever tæt sammen, og ikke alene spiser de i fællesskab, men samles også vinteraftner til bondens oplæsning af klassikere som Sakse (i Grundtvigs oversættelse) og Ingemanns romaner. Om sommeren holder Ejler Borrevad (som også er sognerådsformand) folkeligt møde i sin lund med gode taler bl.a. af en gammel bekendt, en højskoleforstander af den gamle skole fra egnen.

Denne gammeldags møller kontrasteres i det morsomme indledningskapitel med de øvrige storbønder i sognet. De er samlet til middag hos gårdmanden Bøldrups, der nu vil kaldes proprietær Belldorff, og det skal være så fint, at ingen af de andre bønder og deres koner kan finde ud af at holde bordskik - undtagen en nyttilflyttet knaldproprietær, som har overtaget en bondegård i sognet som led i sin sociale deroute fra godsejerstanden; ham vil de storagtige bønder gerne tækkes. Her er overklassen, som svigter sognets hævdvundne fællesskab i livsstil - og senere også i politik og økonomi. Borrevad og hans madam, der er fortørnede over alt skaberiet, forlader hurtigt selskabet.

På den anden side står en bevægelse blandt småfolkene i sognet, der slutter op om en nyankommen kapellan, der taler om vældige samfundsændringer med ideel socialisme og samfundseje af jorden. Mølleren kommer i forbindelse med disse kredse gennem sin tjenestekarl Octavianus, der er en tyv, som Borrevad tager på fersk gerning, men lader løbe - og af medlidenhed med skroget fæster han ham som karl. Af påholdenhed til halv løn. Denne Octavianus får en stor stjerne hos kapellanen, og da han kan snakke godt for sig, spås han en stor fremtid i det nye, klasseløse samfund.

Handlingen udvikler sig voldsomt med ung kærlighed af både ulykkelig og lykkelig art, retssag og politisk opgør om magten i sognet - samt død. Borrevad bliver helt isoleret, indtil han går i sig selv igen og overlader bedriften til sin søn. Kapellanen får pludselig et federe kald på Fyn - netop hvor det allermest brænder på for det nye samfund, og hvor hans lederskab skal prøves. Men da har Octavianus allerede fået besøg fra København, hvor to socialister og fagforeningsagitatorer slår råd op med ham, om hvordan egnen skal vindes for de nye samfundsordninger.

Fremskridt - og fremskridtet - peger mod opgøret i samfundet mellem kapital og arbejdere, som Jakob Knudsen anså for uundgåeligt. Det er en ulykke og vil betyde undergang for alle Jakob Knudsens sociale og menneskelige værdier. Det er han ked af og vred over, og det bærer romanen præg af - de negative personer er så latterlige eller fortegnede, at deres sag ikke bliver værd at overveje.

Samtiden så værket som en frugt af Jakob Knudsens evner i middagshøjde, som vennen Holger Begtrup udtrykte det i sin biografi fra 1918. Bogen kom i to oplag kort efter hinanden og i to tyske udgaver (1909 og 1911).

Lærer Urup, 1909

Og hvordan vilde det ikke gaa til, naar den nye Skoleinspektør, efter den nu lige vedtagne Skolelov, viste sig. Man havde grundet Formodning om, at det her i det sydlige Jylland vilde blive en Magister O. Th. Daaschou, ret en aandelig Bølle af den værste Slags [...] en rigtig Slavesjæl af en Husmandsdreng, en eller anden snottet Wolle Thamsen fra Daaskov, der nu, med megen Statshjælp, havde perfektioneret sig til at blive aandelig Slavefoged.

Lærer Urup (RF III 78)

Pædagogikken, den grundtvig-koldske fortællepædagogik eller den moderne pensumstyrede, diskuteres i Lærer Urup, en af Jakob Knudsens kendteste bøger, men langt mere en traktat end en roman. Den ubestridte helt er Urup, en gudbenådet lærer efter Jakob Knudsens sind, der kommer til en lidt forsømt egn, hvor han hurtigt får sat sin skik på børnene i skolen. Han er en stridsmand for sine meninger, som han ikke undlader at foredrage for alle og enhver.

Heroverfor står skurkene: den slappe præst og hans forhivede familie. Han kan ikke opdrage sine børn eller passe sit embede, men han pukker på at være lærerens foresatte. Og så kan han spille violin, et træk, der går igen hos personer, der er lidt løse i karakteren. Så er der skoletilsyns-inspektøren, der fremhæver det officielle skolesyn, der helt ned i detaljer er modsat Urups synspunkter. Inspektøren må efter handlingens logik afskedige Urup, som så vil søge plads for sit syn i en gerning ved en højskole. Det er for heltene i Jakob Knudsens svagere romaner ikke så rart at være i samfundet uden for den trygge verden med meningsfællerne i højskolemiljøet.

Urup er ikke den eneste hædersmand i bogen. Storbonden Bentsens datter bliver voldtaget og dræbt af en ung lømmel i sognet, men da samfundet jo ikke gør noget ved forbrydere - det demonstreres i handlingen, at myndighederne tager hatten af for de kriminelle, som har frihed til drab og mordbrand - skyder Bentsen selv banditten, før han melder sig til politiet, rede til at tage sin straf, ligesom Anders i Sind.

Lærer Urup er en programroman, meget udbredt (4. oplag 1917), diskuteret og oversat (svensk 1910, 1914, finsk 1917).

To Slægter, 1910

Vær mig nær, thi uden Dig
Ensomhed mig truer;
Vær mig nær, thi uden Dig
Jeg for Mørket gruer;
Hold mig med Din Faderhaand,
Saa jeg Dig fornemmer,
Fri mig ud af Mørkets Baand.
Saa min Frygt jeg glæmmer.
"Aftenvers", strofe 2, 1890 (Digte 49)

Jakob Knudsen opfattede sin faders slægt, storbønderne, studehandlerne og kroholderne fra Ribe-kanten som helt forskellig fra moderens slægt, præsteslægten Boisen, hvor morfaderen var den eneste af syv brødre, der ikke blev præst, provst eller biskop, men som var en musisk storbonde, uden sans for landbrug og penge, men nok for violinspil.

Ud fra almindelige forestillinger i tiden om arvets betydning har Jakob Knudsen søgt at forstå sit eget sammensatte væsen ved at gå tilbage i slægterne - et underholdende, men vist ret håbløst forehavende efter vor tids synspunkter. Faderens historie genfortælles ret nøje som

Jakob Knudsen,

beskrevet under Jakob Knudsens biografi, og det understreges her, hvor stejlt den unge teolog stod over for sin hustrus slægt. Han er dybest set en usikker mand, der kun føler sig tryk i det panser af stejle synspunkter, han promenerer i tide og utide. Kun i det har han sin Gud i hånden og sin samvittighed med sig. Så han er grov over for sin kones lysere og blødere familie - der nok stammer fra Slesvig, men nu især bor på øerne. Men han har fået en kærlig kone, der følger ham overalt.

Der er ingen fiktiv handling i *To Slægter*, blot karakteristikker af faktiske personer fra Jakob Knudsens egen biografi, hvorfor en egentlig analyse af romanen ikke skal forsøges her.

Bogen kom i tre oplag på to år. Jakob Knudsen var nu en etableret og meget læst forfatter, hvis familiehistorie under gennemskueligt slør nok kunne fascinere en og anden, der søgte manden bag værket.

Rodfæstet, 1911

Tung og mørk den tavse Nat
Over Jorden spænder,
Hist kun bag et Vindve mat
Vaagelys der brænder.
Du, som lindrer Sorg og Nød,
Al vor Synd forlader,
Lyser op den mørke Død,
Tak! Du Lysets Fader!
"Aftenvers", strofe 5, 1890 (Digte 50)

Mord (to) og selvmord (tre) er der i trekantshistorien *Rodfæstet* om den stærke og skruppelløse Katrine Gluud, datter af en lokal købmand, der ikke har ladet sig forvirre af almindelig moral i sit handelsliv. Katrine er gift med den gamle præst, med hvem hun har en søn, der er lidt forskræmt i tilværelsen, især fordi hans far i lange enetaler indvier ham i subtile sandheder om livet, kærligheden og troen. I præstegården er også en kapellan, en tung bondesøn, der er kommet væk fra sin bestemmelse i tilværelsen, men som vækker præstefruens begær. Hun sætter ham op til at dræbe den gamle præst ved en fingeret ulykke, som hun formår at dysse ned.

Men som Katrine skal til at nyde sin lidenskabelige kærligheds frugter, går det galt. Kapellanen som efter mordet er begyndt at prædike så beåndet om synd og nåde, at sognet vil have ham som ny præst, skyder sig en kugle for panden, og Katrine arrangerer sit eget selvmord som sygdom for ikke at kaste vanære over sine forældre, hendes eneste moralske målestokke. De har sat sig selv hensynsløst igennem uden at vise svaghed: Faderen har uden skrupler solgt råddent kød i Norge, slået en mand ihjel og drevet en anden til selvmord.

Pastor Gluud er så livsuduelig og erotisk utiltrækkende, fordi han er ramt i sit væsens rod af refleksion, selvspejling. Det er et psykologisk tema, som Jakob Knudsen var optaget af helt fra sin debut ("*Bent Kongebroder*", 1884). Derfor lever Gluud ved siden af livet som ironiker. Han søger tilværelsens mening i ensomhed, og det bliver hans tragedie, for sandheden er en ikke-ironisk tomandssag, hvor man når frem til sig selv i kærlighed til medmennesket eller i forhold i Gud. Ikke alene Gluud er ensom. Kapellanen søger sin sandhed i sin tilnærmelse til fru Gluud, hvor han som middel bruger en hysterisk religiøs kærlighedsroman, som han læser højt for hende - for at vække hende til et religiøst fællesskab med ham. Hun på sin side er en jordbundet erotisk natur og kan ikke finde ud af alle de finere åndelige finesser i forholdet til mand, galan og søn.

Rodfæstet er en velskrevet beretning om en række mennesker, der går galt af hinanden og af tilværelsen. Med sin drabelige handling er den helt munter at læse, der er noget dæmonisk letsind i skildringen af al denne ulykkelighed.

Rodfæstet er ikke oversat til fremmede sprog, men kom på dansk meget hurtigt i tre oplag.

En Ungdom, 1913

"Min søde, lille Datter! - Men I kan jo da faa det godt herhjemme hos mig alligevel? Ikke?"

"Jo, jo, Fa'er!"

"Og jeg har nok, naar jeg har jer to - og saa Danmark!"

En Ungdom (RF V 194)

1913, midt mellem udgivelsen af de to romaner Angst (1912) og Mod (1914) om Martin Luther, der vil blive behandlet i sammenhæng i næste afsnit, udkom En Ungdom. Denne svage roman handler om muligheden af at bevare sin autentiske personlighed i et højskolemiljø, hvor man bl.a. skal spejle tiden, samtidig med at man bevarer et ægte forhold til sig selv. De to hovedmodspillere er Eigil Spøhr, der er skildret som en vejrhanne og holdningssvindler, og Niels Andersen, en lidt ældre bonde med en fortid som student, men som har forladt universitetet for at bevare sine værdier intakt. Han har Jakob Knudsens meninger om opdragelse og personlighedens forlis i refleksion, og dem tier han ikke med.

Martin Luther, I Angst, 1912, II Mod, 1914

O, Hjerter mit, /fly bort, didind! /synk hen i Gud! /Alt, hvad jeg er, /synk i den bundløst dybe Strøm! /Flyer jeg fra dig, /Du møder mig, /taber jeg mig, /jeg finder Dig, /Du Skat, som over alting er!

Jakob Knudsens gendigtning af en tysk "hymnus mysticus", strofe 5 (Angst 251)

Jakob Knudsens sidste store indsats blev dobbeltromanen om Martin Luther, der på sin vis genoptager tråden fra Gjæring - Afklaring som personligheds- og dannelsesroman, der bygger på forfatterens egen udviklingsgang. Som visse kritikere (fx Povl Schmidt) finder, at Knudsen er mest overbevisende i analysen af problemstillingen i Gjæring, og at han kun ved at hekse løser konflikten i det andet bind, således forholder det sig også i Luther-romanen, hvor Angst skildrer en barndom, der i meget bygger på Jakob Knudsens egne erfaringer, mens Mod dels er bundet af mængden af biografisk viden om Luther, dels ikke skildrer harmonisering af de sjælelige spaltninger på nogen overbevisende måde. Denne manglende, men påståede autentiske heling af sindet gælder således for både Karl Wittrup og Martin Luther - som for Jakob Knudsen selv, der ærligt holdt sårene åbne, men som var udskrevet som forfatter og færdig som menneske efter denne bedrift.

Romanværket følger nøje Luthers skæbne, Angst frem til hans 25. år i 1508, Mod dækker tiden fra 1520, fra bruddet med pavekirken og frem til hans død 1546. Fremstillingen er friest i det første bind, hvor Jakob Knudsen giver en indforstået skildring af Luthers udvikling fra fattig bjergværksarbejdersøn til personlig modning som munk og præst. Denne historie er anskueligt fortalt. Faderens opdragelse er tit urimeligt streng, og han indgiver drengen en sygelig angst for ikke at kunne leve op til sin pligt - men også en følelse af salighed, når han er glad for ham. Moderens verden er fuld af viser, eventyr og tro på helgener, mens faderen vender sig fra alle mellemænd: I såvel jordiske og religiøse anliggender vil han gå til "manden selv".

De to forældre kommer fra hver sit tyske landskab. Under sin skolegang og videre uddannelse drager Martin rundt i landet, snart er han i faderens landskab, snart i moderens, og på denne måde anskueliggøres det, hvilken af tilværelsens to poler: den moderlige med naturglæde, musik og kærlighed, eller den faderligt strenge med pligt og angst for evig fortabelse, han netop er underlagt. Martin bryder med sin fader, da han mod dennes ønske går i kloster, uden dog i første omgang at finde den søgte trosvished trods alle fromhedsøvelser. Under vejledning af sin sjælesørger når han dog frem til en afklaring, der meget ligner Jakob Knudsens program fra Den gamle Præst: I timelige anliggender gælder loven og ansvaret, og her råder en usikkerhed i kraft af vort naturlige skøn, der kan give anledning til angst. Men i evighedsspørgsmål gælder alene troen og Guds nåde, og her er ingen angst, blot mod.

Finder Luther hvile i troen i Angst, skildrer Mod udfoldelsen af de kræfter, der er blevet frisat i ham, og som fører til den kendte verdenshistoriske indsats i reformation og opbyggelse af en ny teologi og kirke.

Angst er fortalt med direkte adgang til den unge Martins indre i den nævnte symbolistisk prægede sjælelige synliggørelsesteknik, mens Mod over lange stræk er spejlet gennem den unge søgende lærde, Tilio. Skildringen i romanværket forener Jakob Knudsens selvindsigt med en teologisk viden, der ikke er nybrydende i dogmatisk henseende, men som åbner en forståelse af Luthers person og værk, der har haft stor betydning for det kirkelige Danmark, ligesom også læserne i Sverige og Tyskland har kunnet læse værket på deres eget sprog.

Anmelderne savnede både i 1912 og 1914 tidskolorit i Jakob Knudsens værk. Nok havde han - heldigvis, siger den anonyme anmelder i Berlingske Aften 8.10.1912 - forladt sine jyske højskolefolk, lærere og præster, men kun for at skrive om de samme temaer i en fjernere, men løs ramme. Han finder også at drengen Martins udvikling minder mere om indøvelse af "Tvangsforestillinger" end religiøst liv. 10.11.1912 anmelder Jakob Knudsens tro følgesvend Sven Lange i Politikens kronik over ét Henrik Pontoppidans Torben og Jytte (første del af De Dødes Rige) og Angst. Jakob Knudsen lægger op til en sjæleskildring (titlen) mere end en historisk roman, urolig, grumset i forhold til Pontoppidans klarhed. Men de to bøger er begge lovende begyndelser på storværker. I 1914 (11.10) helliger Sven Lange en hel kronik til Mod. Det gik ikke, Jakob Knudsens projekt med Luther, er Langes melding: for sent, for tungt og for tæt på sig selv. Værket er "bedst egnet til Oplæsning i Familiekredse".

Fortællinger

Jyder. Sytten Fortællinger, 1915

Jakob Knudsen samlede i sine sidste år en række korte tekster af fiktiv eller erindringsmæssig karakter. I bindet fra 1915, der er optaget her, stammer teksterne fra perioden 1895 til 1913. Bedst og bedst kendt er antologistykket "Partikulier", 1902, om den gamle gartners uendelige bekymring med hensyn til økonomien i hans forestående selvpensionering. Den slagfærdige landlæge klarer vanskeligheder ved at beordre Niels Hansen tilbage til spaden igen.

I øvrigt er her en række glimt fra Jakob Knudsens virksomhed som foredragsholder i det jyske, og der er lunerige bidrag til den frodige bestand af anekdoter om den blodrige rejsende, men de er ikke særlig litterært interessante som andet end tidsdokumenter og selvbiografiske skitser.

Jyder. Elleve Fortællinger. Ny Samling, 1917

De første jydehistorier fra 1915 blev meget populære blandt læserne, så allerede to år senere og samtidig med at den første samling kom i nyt oplag i samleudgaven Romaner og Fortællinger I-V, udsendte Jakob Knudsen et nyt bind, hovedsagelig nyskrevne bagateller med jyske minder.

Øvrige tekster

ADL's version af Jakob Knudsens forfatterskab hviler hovedsagelig på det nævnte udvalg fra 1917, som han selv har redigeret: RF I-V. Herudover findes der en række større og mindre tekster, som ikke er medtaget. Det drejer sig ud over det allerede nævnte skuespil Cromwell's Datter, 1891, om fortællingen Adelbrand og Malfred, 1900, det store digt Jomfru Maria, 1904, fortællingen For Livets Skyld, 1905, romanen Inger, 1906, den dramatiske digtfortælling Varulven, 1908, og endelig Jakob Knudsens sidste roman Den Gang, 1916. I 1918 udsendtes fortællingen En gammel Slægt, der er skrevet 1904, og som opnåede hele fire oplag i udgivelsesåret.

Betydeligst af disse udskudte værker er ægteskabsromanen Inger, der handler om en kvinde mellem to mænd. Hun er gift med den ene, men elsker og lever sammen med den anden i et samliv, der udfordrede moralen både i bogens miljø og i den danske læseverden. Det er endnu en gennemspilning af det tema, der behandles første gang i Den gamle Præst, at samfundets lov er god nok, men sommetider står samvittighedens lov alligevel højere. Man må i det tilfælde være parat til at underkaste sig straffen for overtrædelsen. Bogen blev ganske udbredt og oversat til nederlandsk allerede året efter.

Jakob Knudsens spredte digte, versfortællinger, lejlighedsdigte og salmer, er samlet af Ejnar Thomsen og udsendt som Digte i 1938.

1949 udsendte Jørgen Jensen og Th. Krøgholt et bind blandede tekster, Idé og Erindring, der hidtil ikke havde været trykt samlet. De var hentet fra det ikke ubetydelige J.K.-arkiv på Det Kgl. Bibliotek, hvor der stadig beror en række ikke publicerede tekster, foredragsmanuskripter og prædikennoter etc. I bibliografien hos Povl Schmidt er samtlige Jakob Knudsens trykte og utrykte arbejder nævnt i kronologisk rækkefølge, se [Den røde Betænkning](#) s. 94.

Efterliv

Jakob Knudsen var en meget læst og debatteret forfatter i første halvdel af det 20. århundrede. Hans gammeldags, velbyggede romaner gik formmæssigt ind i traditionen fra naturalismen, og hans mange og stærke debatindlæg i form af foredrag, tidsskriftartikler og kronikker fik betydning dels i døgnnet, dels gennem de to omtalte samlinger, der er udgivet flere gange i udvidede udgaver og udvalg.

Det primære publikum for forfatterskabet var i miljøer, der i løbet af århundredet er blevet kulturelt marginaliseret: højskolen og den kirkelige verden, især inden for den grundtvigske bevægelse, ligesom personerne i mange af fortællingerne er typer, der er gledet ud af det litterære fokus, den forsvindende bondestand og småbyborgerskabet. Det har ført med sig, at de fleste moderne læsere fra (stor)byernes mellemlag står fremmede over for Knudsens verden og problemstillinger, der må formidles. Man må vel sige, at Jakob Knudsens publikum i vore dage især er særligt litterært interesserede, der ved skarpsindige analyser søger at rehabilitere forfatterskabet efter kulturradikalismens mord på Jakob Knudsen (Villy Sørensen, 1961).

Denne udvikling er beklagelig, for der ligger store værdier i Jakob Knudsens værker, men uden

hjælp til tilegnelsen i form af noter og tilbageholdt kritik mod hans ind i mellem meget outrerede synspunkter går det ikke, men anstrengelserne lønner sig rigt!

Modtagelse

Kritikken

Fra og med romanen *Den gamle Præst*, 1899, fik Jakob Knudsen en stor og engageret kritik i dagblade, tidsskrifter og efterhånden også bogform. En væsentlig del af denne kritik udfolder sig i højskolens medier eller den teologiske speciallitteratur. Disse to grupper er der i det følgende stort set ikke taget hensyn til.

Allerede i 1904 udsendte kritikeren Harald Nielsen det første større essay om Jakob Knudsens forfatterskab i samlingen af kritiske essays, *Moderne Litteratur*. Han inddrager Jakob Knudsen i den anti-Brandes-bevægelse, som Harald Nielsen gerne vil etablere og lede, og han fremhæver Knudsens friske og ejendommelige højskole-kristendom, der, stærkt tiltrængt, søger at forny litteraturen og livsanskuelsesdebatten ved sin fremhævelse af det handlekraftige og moralske individ over det svage stemningsmenneske.

1918 udsendte Carl Roos den første af sine tre Jakob Knudsen-behandlinger, *Jakob Knudsen. En Studie over en Aandspersonlighed*. Han skriver bl.a. "Jakob Knudsen var genial, ikke som Kunstner og ikke som Tænkner, men derved, at han kunde bringe det, som var hans - tilfældige - Liv, ind i en stor Bevægelse, tvinge den ind i en ubrydelig Form, leve saaledes, at der intet ulevet blev tilbage i ham" (upagineret "Forord"). Bogen er ingen biografi, men undersøger forfatterskabet som spor efter et gyldigt liv i sine tre store afsnit, der afsøger det personlige, det religiøse og det naturlige. I 1954 fornyr Carl Roos sin bog, stadig med tværgående kapitler om synspunkter i forfatterskabet, men med mindre vægt på den store personlighed. Bogen hedder *Jakob Knudsen. Et forfatterskab*. Endelig skriver Roos afsnittet om Jakob Knudsen i samleværket *Danske digtere i det 20. århundrede* (1951 og 1965).

Samtidig med Roos' første bog kom vennen Holger Begtrup's Knudsen-biografi: *Jakob Knudsen. En Levnedstegning*, hvor han fra nært hold giver et meget indforstået og af og til kritisk billede af slægten, personligheden og værket. Denne bog er hovedkilden til den biografiske beskæftigelse med forfatteren - ud over de mange utrykte breve, der ligger på Det Kgl. Bibliotek.

1929 tager Jørgen Bukdahl i det store værk *Dansk national Kunst* Jakob Knudsens forfatterskab op til en samlet vurdering under titlen "Angst og Mod". Interessant er Bukdahls opfattelse af Knudsens stilling til traditionen fra den 19. århundrede: Det begyndte med den enhedssøgende romantik og endte med den analyserende naturalisme. Med Knudsen sker en ny begyndelse, der forbinder de to tendenser. Efter en gennemgang af forfatterskabet, der især ses som indlæg i døgnets debat, sammenfattes den varige betydning i dets formidling af en sand grundtvigsk kristendom.

Svend Norrild har skrevet det første akademiske arbejde om forfatterskabet med Jakob Knudsen. En psykologisk Analyse, 1935, der - ikke ulig Carl Roos' bøger - afsøger forfatterskabet under ét for synspunkter og meninger for til slut at sammenfatte sin undersøgelse i, at der i Jakob Knudsens personlighed sprang gnister mellem på den ene side en hang til mystisk hvilen og på den anden side moralsk handlen. Bogen er ikke særlig let læst, og den kan ikke anbefales til en første orientering i Jakob Knudsens verden. Det kan derimod Richard Andersens klare orientering i værk og liv, *Jakob Knudsen*, 1958, den bedste kortere oversigt.

1961 er det store vandskellets år i Jakob Knudsen-forskningen, idet Villy Sørensen i de danskstuderendes kult- og hjertebog Hverken - eller optrykte sit essay "Det forgydede traume", der satte Jakob Knudsen på plads som en litterær voldsmand, der ikke havde fået fortolket sin barske barndom og faderens opdragelse af ham, der havde gjort ham til tvangsneurotiker.

Heretica-kredsens forsvar for deres gamle husgud leverede Bjørn Poulsen med sit essay fra 1964 i Omkring Elfenbenstårnet, suppleret med Ole Wivels udgave af Knudsen-essays, At være sig selv, fra 1965 med et givende forord.

Også Aage Henriksen reagerede på Villy Sørensens Jakob Knudsen-læsning med det første af sine essays om forfatterskabet, "Komplekset Jakob Knudsen", 1965, i: Den intellektuelle, 1974. Aage Henriksen tog også fra 1960 som lærer ved Københavns Universitet forfatterskabet op i sin meget søgte undervisning i periodens danske litteratur, både essayene og Luther-romanen, hvis komposition han gav en nybrydende beskrivelse af i essayet "Kompositionens sprog" i: Gotisk tid, 1971.

Sven Møller Kristensen har dyrket Den store generation (1974), dvs. de folkelige forfattere omkring århundredeskiftet 1900 som et mere eller mindre samlet frembrud. Dette værk og synet på forfatterne står ved sit materialistiske udgangspunkt i et vist polemisk forhold til Aage Henriksens forskning.

I 1980-udgaven af Danske Digtere i det 20. århundrede skrev Jørgen Elbek om Jakob Knudsens digterpersonlighed, både biografisk og analytisk. Han diskuterer også forfatterskabets stilling efter Villy Sørensens analyse og Aage Henriksens første essay. Det er en meget åben og velskrevet tekst, god at begynde sit Knudsen-studium med.

Med Svend Bjergs Jakob Knudsen. Erfaring og fortælling, 1982, er man ovre i den teologiske behandling af forfatterskabet, idet Bjerg virker inden for retningen "narrativ teologi", der beskæftiger sig med sammenhængen mellem fortællemæssige og meningsmæssige strukturer i de overleverede tekster. Teologen Henrik Wigh-Poulsens ph.d.-afhandling, Hjemkomsten og det åbne land, 2001, sætter Jakob Knudsens påståede realistiske romankunst i forhold til strømninger fra såvel Grundtvigs åndsværk som traditionen fra Brandes. Det store analyseeksempel er Gjæring - Afklaring.

Den moderne Knudsen-læsning, der når dybest i de to store dobbeltromaner - og dermed i Knudsen selv - er Povl Schmidts Drømmens dør, 1984. Det er her, de eksistentielt utilfredsstillende slutninger i Afklaring og Mod, fremanalyses i forbilledlige, nykritiske værklæsninger.

Tekstoplysninger

Romaner og Fortællinger I-V, 1917, indeholder ingen oplysninger om udvalg, udgiver og tekstgrundlag. I hvert bind har hver roman selvstændig paginering. Dobbeltromanen Angst - Mod (Martin Luther) var stadig i handelen i 1917 og derfor ikke medtaget i udgaven. Desuden er romanerne Adelbrand og Malfred, 1900, For Livets Skyld 1905 samt Inger 1906 udeladt.

I [Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800](#) (Den røde Betænkning) DSL, 1996, gøres der rede for foreliggende udgaver i afsnittet om Jakob Knudsen, s. 92-94.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi.](#)

- [Værker af Jakob Knudsen i bogform](#)
- [Litteratur om Jakob Knudsens forfatterskab](#)
- - [Bibliografier](#)
 - [Udgivelser om mere end ét værk](#)
 - [Litteratur om enkeltværker](#)

Værker af Jakob Knudsen i bogform

Den først' af de catalinarisk' Taaler af Marcus Tullius Cicero øwersaat epaa Jysk af Jakob, 1877, trykt 1887

Cromwell's Datter (dr), 1891. Forsynet med forord af Holger Drachmann

Christelige Foredrag (es), 1893

Et Gjensyn (fort), 1898

Den gamle Præst (r), 1899

Adelbrand og Malfred (fort), 1900

Gjæring (r), 1902

Afklaring (r), 1902

Sind (r), 1903

Jomfru Maria. Et Digt (d), 1904

Den gamle Præst (dr), 1904. Dramatiseret s.m. Sven Lange

For Livets Skyld (fort), 1905

Kærlighed og Købmandsskab. Lystspil i 1 Akt (dr), 1905. Dramatisering af fortællingen "En Forlovelse", optaget i Jyder. Elleve Fortællinger. Ny Samling, 1911

Inger (r), 1906

Fremskridt (r), 1907

Livsfilosofi (es), 1908. Indhold: Se [Den røde Betænkning](#), s. 92

Varulven. Nutidsskildring i Scener og Samtaler (dr), 1908

Lærer Urup (r), 1909

To Slægter (r), 1910

Sind (dr), 1910. Dramatiseret s.m. Sven Lange

Rodfæstet (r), 1911

Jakob Knudsen,

Angst (r), 1912

En Ungdom (r), 1913

Mod (r), 1914

Martin Luther (r), 1915, samlet udgave af Angst og Mod

Jyder. Sytten Fortællinger (n), 1915

Den Gang (r), 1916

Jyder. Elleve Fortællinger. Ny Samling (n), 1917

Romaner og Fortællinger bd. I - V (ingen angivelse af udvalg, udgiver og tekstgrundlag), 1917

Indhold: I Den gamle Præst. Et Gjensyn. Sind

II Gjæring - Afklaring

III Fremskridt. Lærer Urup

IV To Slægter. Rodfæstet

V En Ungdom. Jyder. Sytten Fortællinger

En gammel Slægt (r), 1918. Føljeton i Illustreret Tidende (1903-04)

Udgaver

Kristelige Foredrag og andre Afhandlinger (es), udgivet med en bibliografi af Edith Ortmann-Nielsen, 2. udv. udg. 1933. Indhold: Se [Den røde Betænkning](#), s. 93

Den gamle Præst, udgivet af Oskar Schlichtkrull, 1932; 3. ændrede udgave ved Arne Olsen, 1940

Digte, udgivet af Ejnar Thomsen, 1938. Se evt. [Den røde Betænkning](#), s. 93

Jyder. Fortællinger i Udvalg, af Ejnar Thomsen, 1944

Sind, udgivet af Svend Norrild, 1948

Idé og Erindring (es), udgivet af Jørgen Jensen og Th. Krøgholt, 1949. Se evt. [Den røde Betænkning](#), s. 93

At være sig selv (es), udvalgt og udgivet af Ole Wivel, 1965. Se evt. [Den røde Betænkning](#), s. 93

Sind, udgivet af Richard Gandrup, 1971

Gjæring - Afklaring, udgivet af Poul Zerlang i serien Danske Klassikere, 1988

Et Gjensyn i: Bo Hakon Jørgensen (red.): Fortællinger og kortprosa 1877-1907 i serien Danske Klassikere, 1991

Sind, udgivet af Esther Kielberg i serien Danske Klassikere, 1996. Teksten konfereret med ms. på Det Kgl. Bibliotek

Litteratur om Jakob Knudsens forfatterskab

Bibliografier

August F. Schmidt: Jakob Knudsen. Randbemærkninger til nogle af hans Arbejder samt et bibliografisk Tillæg, 1936. Med supplerende bibliografi til E. Ortmann-Nielsens bibliografi i 2. udg. af Jakob Knudsen: Kristelige Foredrag, 1933

Povl Schmidt: Drømmens dør (med bibliografi), 1984. Se evt. [Den røde Betænkning](#), s. 92

Udgivelser om mere end ét værk

Harald Nielsen: "Jakob Knudsen" i: Moderne Litteratur, 1904

Holger Begtrup: Jakob Knudsen. En Levnedstegning, 1918

Carl Roos: Jakob Knudsen. En Studie over en Aandspersonlighed, 1918

Jørgen Bukdahl: "Angst og Mod" i: Dansk national Kunst, 1929

Svend Norrild: Jakob Knudsen. En psykologisk Analyse, 1935

Carl Roos: Jakob Knudsen. Et forfatterskab, 1954

Ejnar Thomsen: "Fra Jakob Knudsens ungdom" i: Digteren og kaldet, 1957

Ejnar Thomsen: "Om Jakob Knudsen" i: Skribenter og Salmister, 1957

Richard Andersen: Jakob Knudsen, 1958

Villy Sørensen: "Det forgudede traume" i: Hverken - eller, 1961

Bjørn Poulsen: "Jakob Knudsen" i: Omkring Elfenbenstårnet, 1964

Carl Roos: "Jakob Knudsen" i: Danske Digtere i det 20. Århundrede, I, 1965

Lars Peter Rømhild: "Kunst og propaganda" i: Læsere, 1971

Aage Henriksen: "Komplekset Jakob Knudsen" i: Den intellektuelle, 1974

Sven Møller Kristensen: Den store generation, 1974

Jørgen Elbek: "Jakob Knudsen" i: Danske digtere i det 20. århundrede, 1980

Svend Bjerg: Jakob Knudsen. Erfaring og fortælling, 1982

Kjeld Holm: "Et motiv hos Jakob Knudsen - mellem Grundtvig og Kierkegaard. Sind og ret" i: Vartovbogen, 1982

Mogens Pahuus: Uendelighedslængslen i litteraturen, 1998

Peter Olivarius: "Jakob Knudsen" i: Benedicte Kieler og Klaus P. Mortensen (red): Litteraturens stemmer, 1999

Henrik Wigh-Poulsen: Hjemkomsten og det åbne land, 2001

Litteratur om enkeltværker

Jakob Knudsen,

Gjæring - Afklaring:

Sven Møller Kristensen i: Digtning og livssyn, 1959

Finn Frederik Krarup i: Inger-Lise Hjordt-Vetlesen og Finn Frederik Krarup (red): Læsninger i dansk litteratur, 3, 1997

Sind:

Richardt Gandrup: "Efterskrift til Jakob Knudsen: Sind", Gyldendals bibliotek bd. 23, 1971

Rolf Højmark Jensen: "Når man rager i en myretue. Bemærkninger til læsninger af Jakob Knudsens roman Sind" i: Johs. Nørregaard Frandsen m.fl. (red.): Lys og blade. Festskrift til Povl Schmidt, 1995

Esther Kielberg: "Efterskrift" til Sind i serien Danske Klassikere, 1996

Yderligere litteratur: Se litteraturlisten til Sind i serien Danske Klassikere, 1996

Rodfæstet:

Jørgen I. Jensen: "Jakob Knudsens Rodfæstet" i Johs. Nørregaard Frandsen m.fl. (red.): Lys og blade. Festskrift til Povl Schmidt, 1995

Martin Luther:

Margrethe Auken: "Romanen om Martin Luthers teologi" i: Johannes Lauridsen, 50 år, 1970

Aage Henriksen, "Kompositionens sprog" i: Gotisk tid, 1971

Rolf Dorset: "Angst-Mod" i: Bogens Verden, nr. 7, 1983

Thorkild Thaning: "Angst og Mod - et selvopgør", Højskolebladet, 1997

Henrik Schovsbo

f. 1938, lektor, cand.mag. et art.

Udgiver af titler i Danske Klassikere og ekstern konsulent ved serien.